HUGO GROTIUS.

De VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio Quinta, prioribus auctior, & emendatior.

OXONIÆ,
Excudebat L. L. *Impensis*
G. WEBB. 1639.

B278G91
P51

AD LECTOREM:

Assertorem Christianismi, strenuum sanè & nervosum, Hugonem Grotium de Veritate Religionis Christianæ, recenti typorum, nec (uti speramus) infelici obstetricatu, in lucem denuò jam tandem emisimus. Qui Judæorum, Paganorum, & Turcarum vires & lacertos, in ipsos Authores, docto pietatis artificio armavit. Sacræ paginæ, & Christianorum dogmatibus ex ipsorum adversariorum scriptis, per longam sæculorum seriem, insignitâ diligentiâ & judicio perlustratis, authoritatem & pondus

conciliavit. Quantæ malis fuerit huiusmodi opusculum instruxisse, literis profanis vel modicè versatus agnoscet; cum quæ calculo suo, & libro noster dignatus est, (illæ sc. veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt) rarò admodum occurrunt: stricturæ quippe leves sunt, circumfusis undiq; tenebris tantùm non suffocatæ, & expiraturæ statim lucernæ in candelabri fundo languenti simillimæ. Quam enim nativæ ignorantiæ pertinacia, & prava insuper consuetudo, altera nempe natura, cumulus accessit, tum demum nox noctem abdidit, ---densâ tenebras obruente caligine. Senec.

Hanc vero eorum cæcitatem plusquam Cimmeriam, si non superbâ vanitate & contumaciâ implicaretur, rationum luce & nervis noster proculdubio excussisset. Qui utcunque iure optimo quod de Basilio magno Nazianzenus, sibi vendicare videatur: γίνεσθ τοῖς μὲν τεῖχος ὀχυρὸν καὶ χαρά-

κωμα

κωμα, τοῖς δὲ πέλεκυς κόπτων πέτραν, ἢ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, (ὅ φησιν ἡ θεία γραφὴ) ῥᾳδίως ἀναλίσκον τοὺς φρυγανώδεις, καὶ ὑβριστὰς τῆς θεότητος. *Christianis quippe murus munitus, & vallum efficitur; aliis vero securis petram proscindens, aut ignis in spinis (ut Scriptura loquitur) sarmentitios homines, & in divinitatem contumeliosos facilè absumens. Quod autem ad stilum attinet, quamvis de illo sententiam ferre, maturioris iudicii sit, & expliciti, suprà quàm tenuitati nostræ sperare contingat;* ἡ γὰρ τῶν λόγων κρίσις πολλῆς ἐστὶ πείρας τὸ τελευταῖον ἐπιγέννημα: *ne tamen silentium tacita videatur exprobratio; monendus es, amice Lector, ne orationis contextum expectes muliebriter comptum & fucatum, qui (ut eleganter* Fabius) res quæ in illo verborum habitu vestiuntur effœminat, & fœdissimus est ipso formæ labore. Non hîc---

Naz. orat. 20.

Dionys. Longin. περὶ ὕψους Sect. 4.

Quintil. Instit. lib 8. in Proœm.

Grande aliquid, quod pulmo animæ præ largus anhelet.

Pers. Sat. 1.

Non τὸ ὀγκώδες καὶ τόμφον, *nec* (*ut illud comici usurpem*) ῥήματα ἐπιπεζάμενα, *non ampullata oratio, & verba Dithyrambica, quæ* (*ut optimè Rhetor*) οὐκ ὑψηλὰ ἐπὶ μετέωρα, *non alta sunt, sed elata*; τίνα μεγέθους φαντασίαν ἔχοντα, ἀναυπτυσσόμενα δὲ ἄλλως ἐυρίσκοιτο χαῦνα. ὧν τοῦ θαυμάζειν τὸ περιφρονεῖν εὐγενέστερον. *quippe quæ* (*ut ingeniose* Quintilianus) curam nimis fatentur, sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. *Nec tamen cultum dedignatur concessum & virilem, & rei, de quâ agitur, maiestate non indignum. Quapropter in Authore, qui præ manibus est, evolvendo operam & oleum securus impendas: & hanc nostram editionem transmarinâ aliquantò correctiorem, multò minoris pretii, æqui boni consulas.* Vale.

Aristoph. in Ranis.

Longin. περὶ ὕψους. Sect. 5.

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ,

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER I.

QUAERERE identidem ex me soles, vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoq; optime merite, HIERONYMI BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana patriæ meæ sermone scripsi. Neq; id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philosophica subtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate

tate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem populatem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Iudæorum pro Iudaica vetere, & Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo quali-cunq; judicio, & animo dare, negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate non nisi veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non antè mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subdititios esse aut certò sciebam, aut meritò suspicabar. Quibus autem, ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui, & exposui, quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propositum e

nim

nim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque sumto exordio à laude nostræ gentis, quæ navigandi sollertia ceteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad suum tantum quæstum, sed & ad veræ, hoc est Christianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per longinqua itinera passim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetistas, ut sub imperio Turcæ, Persæ, & Pœnorum; tum vero Iudæos, & ipsos jam Christianismi professos hostes, dispersos per maximas partes terrarum orbis: Neq; deesse impios, qui abditum metu venenum ex occasione apud simplices prodant: adversum quæ mala optare me, ut rectè armati sint nostrates, & qui ingenio præstant, incumbant pro virili revincendis erroribus: cæteri saltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut ostendam, non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior.

Res-

Deum esse. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium; apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ

alia

alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientiâ, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic qui squam paucos in multis sæculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia

scripta

scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atq; adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum interest, ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus sententia discessionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursum, sive aliud quidvis, id non minores, si non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum est, magis esse credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti, satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere, si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum, qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusq; proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt, capere non possit. Ne bestiæ quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituant, ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum

tum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idq; non à se se, interre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus se se esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoq; esse aliquam naturam quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat. Evicto numen esse aliquod, restat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessariò sint: nihilq; cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur, quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas

Deum esse unum.

Deorum

Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, liberè agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quominus quod vellet efficeret: impedire autem posse Deo indignum est. Vt cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunq; est perfectio in rebus, ea autem cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit necesse est habuerit, unde inciperit. Et cum à nihilo nihil fiat eorum, quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neq; prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neq; quicquam ab illarum actione patitur: [illegible] vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit. Addendum est, esse has perfectiones

ones in Deo modo infinito: quia attributum cujusq; finitur, aut quia causâ, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario. Cum ergo apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaq; esse eum vitæ infinitæ id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum. Quæcunq; autem subsistunt, a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Concluſimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Vnde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo. jam ante vidimus. Neq; ratio tantum, sed ipse id quodam-

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

Deum esse causam omnium.

modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraq; conspicimus, & ut omnia ibi etiam minima suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam eam satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neq; animantium tantum, sed & plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregiè Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atq; aërem, cum nunc terris interfusæ sint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumq; vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neq; vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet

universi

universi compages: ita facta ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: sed & in aliis quibusdam. quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci; quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Iam vero cœlestia quoq; sidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia

cia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem, maxime, qui violentissima quæq; exsuperantiâ ingenii sibi subjicit. Vnde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat; nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atq; universi. Motus autem siderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alij ex hac, alij ex altera cæli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, & partes ejus in cæli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo esse constitu-

constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam acuratum expectet, quasi credat, casu lapides & ligna in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis exstiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in litore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspicens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia artium progressus, & incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita & hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solennia, & incestorum fuga. Neque ab eo, quod diximus dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo ascribi non posse, ut qui perfectissimè, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum om-

Ad objectionem de mali causa.

nium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt. Nihil enim prohibet, quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundã, quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat; cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imò sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum. Rejicienda autem hîc obiter eorum sententia, qui duo principia agentia, alterum bonũ, alterum malũ posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neq; vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem

Contra duo principia.

existere

existere jam boni est aliquid. Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed & aves, ferę, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum quæ à se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, à Deo removenda non est, eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare, ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem. Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exerente, apparet: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id, cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est. Neque minus falluntur, qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profitentur,

Universum à Deo regi

Etiam sublunaria.

Etiam singularia.

ne se ipse quidem Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam antè concluſimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quid ni & curet, præsertim cum & singula, qua singula sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant, nisi in singulis; ita ut si singula perire possint abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera. Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & philosophi, & historici agnoscunt in conservatione rerum publicarum: primum universim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter in longa duratione hujus aut illius formæ imperij per multa sæcula; ut regij apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum, apud Venetos. Quanquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam divini numinis

Probatur id ex cõservatione imperiorum.

minis cura, quæ evidentius etiam ſpectatur, ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros Cingi, apud Sinenſes Namcaa, his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt ſupra votum magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere caſus eſſe poteſt: at centies ſi quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua diſcat proficiſci. At certiſſimũ divinæ providentiæ teſtimonium prebent miracula, & prædictiones, quæ in hiſtorijs extant. Referuntur quidem multa id genus fabuloſa: ſed quæ teſtes ſui temporis idoneos habuerunt, id eſt tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non ſunt quaſi omnino talia fieri non poſſint. Nam cum Deus ſit omniſcius & omnipotens, quid eſt, cur non poſſit aut quod ſcit ſignificare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinẽ, quippe à ſe conſtitutum, & ſibi opificij jure ſubjectum? Quod ſi quis dicat, talia quædam

Ex miraculis.

dam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est, cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu. Miracula autē aliqua revera aliquando esse conspecta, etiam si de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Iudaica religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, in hunc diē perdurat, cum religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quę Iudaicę quasi perfectio est) aut evanuerint simulatq; subducta est ipsis vis atq; auctoritas imperantiū, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperij vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ sit causa, cur Iudaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, ut illi rursum à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Iosiæ ætate vixerunt,

Præsertim autem apud Iudæos, quibus fides adstruitur ex duratione religionis:

certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananeæ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii satis contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent, quæ & suscipi sine dolore gravi nequiret, & ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset extra Deum auctorem. Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum, ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotii que dignitatem aliis assignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis

Mosis veracitate & antiquitate.

qualis mendacio fidem impetrare solet; sed simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, literas se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ sive Hebraicæ: sicut & antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt. Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Iudaica religione testimonia, quæ ostendunt, vetustissimam apud omnes gentes famam ita habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant & in antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius: partim & apud Indos & Ægyptios; unde apud Linum, Hesiodum, & Græcorum plures Chaos ab aliis ovi nomine significatum, & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores,

Testimonijs extraneorum.

ſcriptores, ac poſtremo apud Ovidium, qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei facta omnia, etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum, quos nos ſub eo nomine habemus; ſed eorum carminum, quæ vetuſtas Orphica appellavit, non quod Orphei eſſent, ſed quod ab eo tradita continerent. Solem non eſſe lucem primigeniam, ſed lucis receptaculum δέγμα καὶ ὄγμια τῆς πυρὸς, ut veterum Chriſtianorum quidam loquitur, agnovit & Empedocles: ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores ex veteri diſciplina docuit Thales: quorum poſtremum etiam apud Orphicos & Heſiodum eſt, atque inde antiqui moris retinentiſſimæ gentes tempora per noctes numerabant. A ſuprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; ſidera à Deo facta, Aratus; ſpiritu Dei infuſam rebus vitam, poſt Græcos Virgilius; hominem ex luto formatum Heſiodus, Homerus, Callimachus; deniq; unum eſſe ſummum Deum, rerum

rum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum & Italos honore diei septimi quod ex Iosepho, Philone, Tibullo, Clemente Alexandrino, & Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est) sed & apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora, quod nos docent Philostratus, Dion Cassius, Iustinus Martyr, & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam cum simplicitate fuisse, & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea poëtarum ætas, etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. Adami, Evæ, arboris, serpentis Historiam apud Indos idololatras suo tempore extitisse notavit Maimonides, eandemque apud Peguenses, & Calaminsamenses paganos eiusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ad sex annorum millia putari, nostri quoq; sæculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse. Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœinciis, Hestiæus, Hecatæus,

Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus, quod eo minus incredibile, quando & majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt. Ac nominatim Græcorum Pausanias & Philostratus, Romanorum Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent, post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme apud Græcos, & Latinos quoscdam legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere, etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores ttadiderant, Chaldæorum Berosus, Assyriorum Abydenus, qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus: & Lucianus, qui apud Hierapolim Siriæ vetustissimam ait extitis-

se

se historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. Apud Molonem quoque, & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga diluvij, animalium servatorum. quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castella auriferia vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, quod Plinio notatum est, Ioppen ante diluvium conditam, Locus in quo post diluvium subsedit arca in montibus Gordiæis ab omni ævo in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. Iapetus Europeorum genitor, & inde Ion, aut ut olim eloquebantur Iavon Græcorum, Afrorum vero Hammo, nomina sunt, quæ apud Mosem quoq; apparent; sicut & cæterorum vestigia in gentiũ locorumq; vocabulis Iosephus & alii observant. Iam vero affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, Strabonem,

nem, Tacitum, Plinium, Solinum. Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, Diodorus, Strabo, Philo Byblius: præbent etiam nunc ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed Idumæi. Ismælitæ, & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, apud Berosum, Hecatæum, Damascenum, Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid apud Justinum ex Trogo Pompeio. Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant. His adde Polemonem, & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, Idumæos, Arabas, Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent

perſuaſionem veterem atque communem: vel de ſui temporis rebus ea prædicaſſe, quæ viventium multorum teſtimoniis poſſent refelli. Meminerunt Moſis & Diodorus Siculus, & Strabo, & Plinius, Tacitus quoque, & poſt eos Dionyſius Longinus de ſermonis ſublimitate: Iamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Moſi reſtiterunt, præter Thalmudicos Plinius & Apuleius. Legis ipſius per Moſem datæ, ac rituum, tum alibi nonnulla exſtant, tum apud Pythagoricos plurima. Veteribus Judæis inſigne & religionis, & juſtitiæ teſtimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Juſtinus: ita ut jam, quæ de Joſua, aliiſque, aut reperiuntur, aut reperta olim ſunt, Hebræorum libris conſentientia, adferre ne opus quidem ſit, cum qui Moſi fidem habeat, quæ, niſi inverecunde admodum, negari ei non poteſt, is omnino creditu rus ſit eximia olim prodigia à Deo edita, quod hic præcipue ſpectamus. Poſteriorum vero temporum miracula, puta Eliæ, Eliſæi, & aliorum, eo minus conficta cenſeri debent, quod illis temporibus, & immotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum

fuiſſet

fuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Ionæ hiſtoria qui triduo intra cetum fuerit eſt apud Lycophronem, & Æneam Hazoum, niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis in cujus claritatem referri ſolitum, quicquid ubique magnificum eſſet notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus, quam Chriſtianorum hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, & viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo ſupplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo ſibi arrogarent, ſed plurimos reges qui auctoritatem ſibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditiſſimos, qualis Eſdras, atque alii, nunquam auſos eum ſibi honorem arrogare, nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in aſſeverationè prodigii quaſi perpetui ac publici, id eſt oraculi ejus, quod ex pectorali ſummi pontificis effulgebat: quod duraſſe ad excidium uſque templi primi, tam firme à Judæis omnibus ſemper creditum eſt, ut neceſſe omnino ſit,

probatur eadem, quod supra, ex prædictionibus, argumentis.

eorum majores id habuisse compertissimum. Huic ex miraculis argumento affine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, inde ad Alexandrum Macedonem; cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus maxime vero ab Antiocho Illustri accepturus esset, adeo perspicue, ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso

scripta

scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis unquam dubitarum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas inde calamitates prædixerunt. Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant plane incogniti, ut ad casum, aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint: cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus libro de anima Tertullianus congessit: & spectra, non visa tantum, sed & loqui audita, tradentibus hæc historicorum etiam illis, qui à superstitiosa credulitate absunt longissime: & nostri quoque ævi testibus qui in Sina quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum historiæ, ipsæque leges meminerunt. Nec est, quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad proba-

Argumentis alia.

Solvitur objectio quod miracula nunc non conspiciantur.

tionem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa, ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsidiis muniendus erat, aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit. Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, siqua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio, cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium,

Et quoa tanta sit scelerum licentia.

trarium. Caterum quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promissis, earum nulla a Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus sinit, quo possent evagari, unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit. Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis

Sæpe ita ut oppressi mantur boni.

Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est: Cum Deus curet actiones, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium, ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat. Hoc autem ut statuamus, etiam animos supereſſe corporibus statui necesse est: quæ antiquissimo tradito à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pæne omnes manavit, ut ex Homeri carminibus apparet, & ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, quos Druidas vocabant, & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis quæ de Ægyptiis & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino post hanc vitam plurima exstitisse videmus non apud Græcos tantum, sed & apud Ægyptios & Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, Plutarchus docent, quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim apud Hystaspem & Sybillas, nunc quoque apud Ovidium, & Lucanum, & Indos Siamenses reperitur: cujus

Reliqua retur hoc ipſum, ad probandũ, animos ſupereſſe corporibus.

Quod confirmatur traditione

cujus rei indicium & Astrologis notatum Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ubi quoque eadem de animis & judicio sententia. Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem tam late patentem traditionem refellat. Namque perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut substractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ,

Cui nulla ratio repugnet.

jectæ, ut visus à solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potestatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est velle Deum, ut exstinguatur animus, nullo potest probari argumento. Imo argumenta sunt non levia in contrarium, datum homini dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientia vis consolantis se ob actiones bonas quam-

Multa favent.

quamvis moleſtiſſimas, & ſpe quadam ſuſtentantis, contrà cruciantis ſeſe ob pravè acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii: quam vim ſæpe nec peſſimi tyranni intra ſe extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet. Quod ſi animus & ejus eſt naturæ, quæ nullas habeat in ſe intereundi cauſas, & Deus multa nobis ſigna dedit, quibus intelligi debeat, velle ipſum, ut animus ſuperſtes ſit corpori; non poteſt finis homini ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſi quid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet: quod cum Chriſtiana religio ſupra alias ſe nobis adferre polliceatur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur.

Cui conſequens eſſet finis hominis ſit felicitas poſt hanc vitam.

Ad quam comparandam indaganda vera religio.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.
LIBER II.

SECUNDUS igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis spiritus sui auxilia subministret, quę ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

Ut probetur hunc titulum Christianæ religioni competere.

Ostenditur Jesum vixisse.

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur, sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis scriptores, ut Suetonius, Tacitus, Plinius junior, & post hos multi. Eundem Iesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani quanquam ignominiosum videri poterat talem dominum colentibus, fatentur:

Eundem affectum morte ignominiosa.

fatentur : fatentur & Iudæi, cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt : imò multo post tempore exstiterunt acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nunquam provocabant. Neque Iulianus, aut alii oppugnatores Christianissimi id unquam in controversiam vocarunt : ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut dominum, coli : neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur : puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur. Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & literarum non rudes : quales (ut de Iudæis

Et tamen post mortẽ adoratum etiam à viris sapientibus.

Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.

Iudæis nunc taceamus) Sergius Cypr
præſes, Dionyſius Areopagita, Polycar-
pus, Iuſtinus, Irenæus, Athenagoras, O
rigenes, Tertullianus, Clemens Alexan-
drinus, ac porro alii: qui tales cùm eſ-
ſent, cur homini ignominioſa morte af-
fecto ſe cultores addixerint, præſertim
cum prope omnes in aliis religionibus
educati eſſent, nec in Chriſtiana quic-
quam eſſet, aut honoris, aut commodi,
nulla poteſt cauſa reddi, præter hanc u-
nam, quod diligenti inquiſitione, qualis
viros prudentes in maximi momenti
negotio decet, comperiſſent, veram &
firmis teſtibus ſubnixam fuiſſe famam,
quæ de miraculis ab eo editis percrebu-
erat, ut de ſanatis ſola voce, & quidem
palam morbis gravibus atque inveterа-
tis, de viſu reddito ei, qui cœcus natus
eſſet, de auctis non ſemel panibus in a-
limenta multorum millium quæ id te-
ſtari poterant, de mortuis in vitam re-
vocatis, & quæ plura ſunt ejuſmodi: quæ
quidē fama tum certam atq; indubitatam
habuit originem, ut edita à Chriſto pro-
digia aliqua, neq; Celſus neq; Iulianus,
cum in Chriſtianos ſcriberent, negare auſi
fuerint, Hebræi vero in Thalmudicis li-
bris aperte fateantur. Naturali vi non pa-
trata

Quæ miracula non naturalis

trata fuisse, quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem subitò tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec prætigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita: & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana, id est à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetat enim malos spiritus coli, abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur. Rebus quoque ipsis apparet,

efficaciæ, neque diabolicæ assertibi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.

apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, & artes magicas, & unum Deum coli cum detestatione dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contrà vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ, aut bonitati ipsius Dei, ullo modo convenit, ut passus credatur, astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus; quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera, jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit absque

absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet à legibus suis, non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata: nempe ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, quia ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt, quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jesum ut missum cœlitus magistrum agnoscerent. Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus

De ipsius Jesu resurrectione constare testimonius fide dignis.

minibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua attirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cùm illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ propagatores sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur, atque ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa

Evangelii

Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantum malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino promisso. Accedat quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere cum Deo de industria suum in hoc consilium cælante, Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur, quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent veram, imo si non credidissent optimam: nunquam hanc elegissent omissis religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent neces-

sariam, præsertim cum & facile prævi-
dere possent, & experimento statim di-
scerent, hanc professionem posse se tra-
here mortem immensi agminis, cui sine
justa causa causam dare à latrocinii sce-
lere non abscedebat. Quod si credide-
runt religionem suam veram, imo &
optimam, & profitendam omnino, &
quidem post magistri sui mortem: sane
id fieri non potuit, si fefellisset eos magi-
stri sui de sua resurrectione pollicitatio.
Nam id cuivis sano homini satis fuisse
ad excutiendam etiam ante conceptam
fidem. Rursum religio omnis, præser-
tim vero Christiana, mendacium ac fal-
sum testimonium maxime in divinis re-
bus prohibet: non potuerunt ergo reli-
gionis, & quidem talis amore, ad men-
dacium permoveri. Adde jam, quod
viri fuerunt vitæ ne ab adversariis qui-
dem culpatæ, & quibus nihil objicitur
præter solam simplicitatem, cujus inge-
nium à confingendo mendacio longissi-
me abest. Nemo etiam eorum fuit, qui
non gravissima quæque passus sit prop-
ter illam professionem de Jesu resuscita-
to. Multi etiam ipsorum morte exqui-
sitissima ob id testimonium affecti sunt.
Jam vero, ut quis sensus sui compos tali
tolere

toleret ob conceptam animo opinionem, fieri poteſt: at ut ob falſum, quod falſum eſſe norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, ſed plures, quorum id falſum credi nihil interſit, res eſt plane incredibilis. Amentes autem eos non fuiſſe, & vita, & ſcripta ſatis teſtantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici poteſt; qui Chriſtum in cœlo regnantem à ſe conſpectum palam prædicavit, cum nihil eruditionis Judaicæ ipſi deeſſet; nec ſpes honorum, ſi patrum viam inſtitiſſet: contra vero ob illam profeſſionem & odiis cognatorum ſuorum ſubjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculoſas, laborioſas ſuſcipere deberet, ac poſtremo etiam ſupplicium cum infamia perpeti. Sane tantis ac talibus teſtimoniis fidem detrahere nemo poteſt, niſi dicat, rem ipſam talem eſſe, ut nullo modo fieri poſſit; qualia ſunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. Id autem hac de re dici non poteſt. Poſſet ſane, ſi quis eundem tempore eodem & vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſi-

Solutio adverſus objectionem ſumtam ab eo, quod reſurrectio videatur impoſſibilis.

bili habeatur, nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam Heraclides Ponticus, Aristæo Herodotus, alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili. Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniis id constat, quibus convictus Judæorum magister Bechai veritatem hujus rei agnovit, is ipse autem Christus, ut & sui, & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma id verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret. Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas

Resurrectione Jesu posita evincit dogmatis veritatem.

Christiana religionem præstare aliis omnibus.

conditas credat, & hominem consideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verumetiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est admirabilior. Nam, ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum, Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis, & Æ-

Præmis propositi excellentia.

gyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, valde de ea re hæsitanter loquebantur, ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis Tullii, Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus percipe-

perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in cenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Chriſtus veram finis cognitionem intulit, promittens ſectatoribus ſuis poſt hoc ævum vitam non modo ſine morte, ſine dolore ac moleſtia, verum etiam ſummo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id eſt, animo, de cujus ſperanda poſt hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exſtabat, verum etiam corpori: & id quidem juſtiſſime, ut corpus, quod ob legem divinam ſæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repenſationis expers non eſſet. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia ſunt, ut epulæ, quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores Judæi, & concubitus, quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ: ſunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad ſingulorum animantium

conſer-

conſervationem, hoc vero ad durationem generum: ſed in corporibus vigor perpetuus, & pluſquam ſiderea pulchritudo; in animo intellectio ſine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & ſi qui i nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conſpectu, admiratione laudibuſque occupata; in ſumma majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi poſſint. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante reſpondimus, alia adferri, quaſi omnino fieri nequeat, ut quæ diſſoluta ſunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: ſed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter plæroſque Philoſophos conſtet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diverſarum ſpecierum capacem: quis dicat, aut Deum neſcire, quibus in locis etiam longiſſime diſtantibus ſint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deeſſe ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in ſuo univerſo, quod in fornacibus, aut vaſis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera ſunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, ſpecie quantumvis mutata,

Solvitur obſter objectio inde ſumpta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant.

tata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa. aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non dari. Id si non sit, & aliquid, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, cum etiam in hac vita major contingat particularum

rum mutatio : imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni possint, nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur, restitutio dissoluti corporis, cum viri eruditi. Zoroaster apud Chaldæos, Stoici prope omnes, & inter Peripateticos Theopompus, eam. & fieri posse, & futuram crediderint. Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine dii placarentur : quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt; ut apparet ex iis, quæ de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco & Græca, Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris,

Præceptorum eximia sanctitas circa Dei cultum.

tris, pleniſſima fuere omnis obſcænitatis, ut apparuit, poſtquam ſemel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur Clemens Alexandrinus, & alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen ne pronus ad idololatriam populus à vera religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe, nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquam multorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam, pura mente colendum docet, & iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem: &, quæ de bonis noſtris egentibus damus,

damus, Deo data credere: non certis ciborum potuſve generibus abſtinere, ſed utroque uti cum modo, qui ſanitati conveniat, interdum & jejuniis ſubactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad ſublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique oſtenditur poſita in pia fiducia, qua compoſiti ad fidele obſequium in Deum toti recumbimus, ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem, unde & ſpes exſurgit, & verus amor, tum proximi, quo fit ut præceptis ipſius pareamus, non ſerviliter pœnæ formidine, ſed ut ipſi placeamus, ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem ac remuneratorem. Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciſcamur, & quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit ſecuri; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio; nempe retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana, quo

quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius. Similia ſunt, quæ adverſus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit eſſe naturale, cum contra verum ſit, inter homines à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri; occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, ſæpe manifeſte injuſtis, ut de bello in Sardiniam, & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum eſt, latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane lex melior, ſanctior

Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam laſi.

sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti: cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, ad Dei exemplum à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona. Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis, haud mirum est, cum eorum, quos colerent, Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas

Circa conjunctionem maris & fœmina.

humetistas quoque frequens est, apud Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem philosophis in id laboratum videtur, ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ philosophos præstantissimi communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerant lupanar, cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & plures uni concedit uxores, & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate

e corpo-

corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, æquali retributione pensetur, rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant. Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, ut Ægyptiis & Spartianis, permissa: & quia privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret, quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur. At Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, & in quosvis prohibet; sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum

Circa usum bonorum temporalium.

totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, solicitudo servitutem quandam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: ea vero, quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neq; detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorū inopiā, sive donando, sive dando mutuum id reganibus, ut decet eos, qui se non dominos harum rerū, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevabant: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, ne qua

repensationis, aut honoris spes beneficentiam defloret: cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint, & quo magis confidant, in mentem illis revocat conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus. Perjurium vetant leges aliæ: hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem. At plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum Philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut sancitum divina auctoritate: puta de modestia, temperantia, de bonitate, de morum honestate, de prudentia, de officio magistratuum & subditorum, parentum

Circa jusjurandum.

Circa sacra alia.

parentum & liberorum, dominorum & servorum, item conjugum inter se, maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt, cupiditatibus scilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitate admirabilis, ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos, id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo. Sed parata responsio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis judicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur, non item an, si æqualibus æqualia demantur quæ remanent sint æqualia; idemque in Physicis, Medicina, & aliis artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequiit, quominus de præcipuis, id

Solvitur objectio sumta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.

est, de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis. Stoicorum scholæ de his, quæ Zeno tradidit. Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata, qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores

Probatur amplius præstantia Christiana religionis, ex præstantia ipsius magistri.

dores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe veritatem velut in puteo demersam, & mentem nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen solis. Ipsorum præterea nemo non aliquo vitio obsitus, alii regum adulatores, alii scortorum amoribus addicti, alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum credidérunt, tamen illo sepositio, aliis, & quidem, quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, religionis normam statuentes id, quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi, quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, late sparsæ religionis auctor, projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere exstiturum, cum ipsius in corpus vitam rediisse, ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebreæ legis conditor Moses, vir eximius non tamen ab

omni culpa liberatur, cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis jactatus perpetuis seditionibus, neque ingressus in terram illam felicem. At Christus peccati omnis expers à suis describitur, nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur, tum vero quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, in vita omni simplicissimus, injuriarum ac cruciatuū patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantissimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortē actus fuerat, ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: in cœlum evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod

suos

suos sectatores, & linguarum, quas non didicerant, loquela, & aliis mirificis virtutibus donavit, ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus. Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, ne septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: nec minus per Asiam omnem, etiam ejus insulas in Oceano: per Ægyptum quoque, per Æthiopiam, & alias aliquot Africæ partes: postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio

Ex admirabili propagatione ipsius religionis.

ditio nunc quoque apud Barbaros conservata de itineribus ac miraculis Thomæ, Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, notant Clemens, Tertullianus, & alii. Quæ est religio, quæ cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus pleriſque, ubi sunt Christiani. Sequitur ut hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plærosque homines comparatos esse, ut regum,

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum qui eam primis temporibus docuerunt.

&

& potentum exempla facile ſequantur: eoque magis ſi lex etiam & coactio adſit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Chriſtianam religionem primi docuerunt, non modo ſine imperio omni fuerunt, ſed & fortunæ humilis, piſcatores, textores, & ſi quid his ſimile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, non tantum per omnes Romani imperii partes, ſed ad Parthos quoque, & Indos pervenit. Nec tantum ipſo initio, ſed per tria ferme ſæcula, privatorum opera, ſine minis ullis, ſine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota eſt hæc religio, ita ut antequam Conſtantinus Chriſtianiſmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major eſſet. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis ſimul artibus reddebant ſe commendabiles, ut geometriæ ſtudio Platonici, Peripatetici animantium, ac plantarum hiſtoria, Stoici dialectica ſubtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophraſto. At primis Chriſtianiſmi doctoribus ars

talis

talis nulla, sermo simplicissimus, & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque. Cui consideratio-

Et maximis impedimentis quæ homines retrahebant ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrebant.

ni & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt, multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione, & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis, educati scilicet legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequi-

tur

tur ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exſilia: ſed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: ſupplicia vero ad mortem frequentia, ut teſtentur illorum temporum ſcriptores, nulla fame, nulla peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, ſed vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plures ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo religiones alias. Græci, Paganique cæteri, ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem

tem transmutandæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos mortem ob suum dogma perpessos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis sui cogniti, mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt, quorum nomina in Martyrologiis extant præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium toleravunt: & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plærique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui qualemcunque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut propè ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem post Christi tempora: ante ea verò paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium toleravunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio hac quoque in

parte

parte tam immenſum cæteras excellat, merito aliis anteponenda eſt. Ex illa tanta multitudine omnis generis ſexuſque hominum tot locis ac ſæculis diſtinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ conſtantiæ fuiſſe cauſam, quæ alia cogitari non poteſt, quam lux veritatis, & Dei Spiritus. Si quis allatis hactenus argumentis pro Chriſtiana religione ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret, ſcire debet, pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, ut quos haud aliter noſcamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, ſic ut idem ipſum credere tanquam obedientiam nobis imputaret, non ita evidenter patere, ut quæ ſenſu, aut demonſtratione percipiuntur; ſed quantum ſatis eſſet ad fidem faciendam

dam, remque persuadendam homini non pertinaci, ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint, hoc ipso liquet apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo, quod nolint verum videri id, quod adfectibus suis adversatur; quod scilicet durum illis sit honores, & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant, quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant; quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis: qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam existitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa progagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit:

possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER III.

Pro auctoritate librorum novi fœderis.

QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut si qua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam Christiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant, cum omni secta, sive bona, sive mala, æquum sit credi in eo, quod asserunt, hoc, aut illo libro, sua dogmata contineri; sicut Mahumetistis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum supra

pra jam probata sit veritas religionis Christianæ; simulque constet eam ipsam his libris contineri, satis vel hoc solo adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui impugnare velit scriptum aliquod multa per sæcula receptum, ei incumbat onus adferendi argumenta fidem scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum velut in possessione suæ auctoritatis. Dicimus ergo, scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse scriptoris, cujus titulo insigniuntur: quia scilicet primi illi, puta Justinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodcunque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: Julianus vero aperte etiam

Libros qui nomina præscripta habent eorum esse, quorum nomen præferunt.

fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri, aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt gentium? Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis Presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti, quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse: postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit, cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur. Non est etiam, quod fidem

De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.

quis

quis detrahat epistolæ ad Hebræos eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor, ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris, nempe quia videmus eum quisquis fuit & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum, qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis, ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed Romanis etiam legibus capite puniebatur. Constare ergo debet, libros novi fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferant, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis, & nota

Libris sine nomine cõstare auctoritate ex qualitate scriptorum.

Hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorũ, quæ scribebant,

fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi, sequetur, ut quæ scripserunt vera sint, cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat, ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus fuit, aut, ut alii volunt, proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur: neque magis circa res à se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas, individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsum Palestinam peregrinatus, ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito, & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt,

contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? Marcum comitans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur pæne omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, quæ sibi divinitus immissa dicit, aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse. Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa, non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia, cum hujus professionis causa, & commoda omnia,

Et quia mentiri nolebant.

amitterent, & nulla non adirent pericula. Cauſa ergo hæc ipſorum non fuit, niſi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna ſalus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & dogmata pietatis ubique pleniſſima, & vita ipſorum nunquam ullius mali facinoris accuſata, ne ab inimiciſſimis quidem, qui ſolam illis imperitiam objiciunt, quæ non eſt nata falſimoniam parere. Quod ſi vel minimum quid in ipſis fuiſſet malæ fidei, non ipſi ſuas culpas æternæ memoriæ prodidiſſent, ut de omnium fuga in Chriſti periculo, de Petro ter negatore.

Adſtruitur ſcriptoribus fides inde quod miraculis illuſtres fuerint.

Contra vero bonæ ipſorum fidei Deus ipſe teſtimonia illuſtria reddidit, editis prodigiis; quæ cum magna fiducia ipſi, ipſorumve diſcipuli, publice aſſeverarunt, additis perſonarum locorumque nominibus & circumſtantiis cæteris, ita ut facillime poſſet à Magiſtratibus inquiſitione facta veritas aut falſitas aſſeverationis detegi, inter quæ dignum obſervatione eſt, quod & de linguarum quas non didicerant uſu apud multa hominum millia, & de ſanatis ſubito corporum vitiis in populi conſpectu conſtantiſſime

tiſſime prodierunt. Neque eos deterruit, quod ſcirent, iis temporibus Judæos magiſtratus ſibi eſſe infeſtiſſimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omiſſuri eſſent ipſos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus auſi ſunt, prodigia ab his viris edita: imo Petri miracula Phlegon Adriani imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit: & ipſi Chriſtiani in his libris, quibus fidei ſuæ rationem imperatoribus, ſenatui, præſidibus reddunt, facta hæc tanquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant, imo & apud ſepulchra eorum vim mirificam duraſſe per aliquot ſæcula, aperte prædicant, cum non neſcirent, ſi id falſum eſſet, facillime à magiſtratibus cum ipſorum pudore ac ſupplicio revinci poſſe. Fuit vero prodigiorum apud ſepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum teſtes, ut etiam Porphyrio ejus rei confeſſionem expreſſerint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, ſed & alia ſuppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant. Multa enim

Et scripturæ inde quod ibi multa sint quæ eventu eō probavit, divinitus revelata.

enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, de duratione ejus perpetua, de ea rejicienda à Judæis plerisque, amplectenda vero ab extraneis, de odio Judæorum in professentes hanc religionem, de suppliciis gravissimis ob eam subeundis, de obsidione & excidio Hierosolymorum ac templi, summisque Judæorum calamitatibus. Ad

Tum etiã ex cura, quam decebat à Deo suscipi ne falsa scripta subjicerentur.

hæc addo, quod si recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem suum cultumque pertineant: non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat, quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque, exceptis paucis, qui nihil singulare continent, amplecteretur, magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi, cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret. Fuerunt sane inter eos, qui

Christiani

Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio, Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur, aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, latere volebant sub nomine Judæorum, quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto, tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses, & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum oportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt, & dici volunt, oppugnavimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem

Salutio obstitionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.

elevant,

elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, cum & circumcisus esset ipse, & pleraque legis ultro observaret; religionis autem Christianæ causa multa, & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; atque eadem & faciendi, & ferendi auctor esset discipulis suis; quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui pro sabbato singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis bonorum omnium ferre jacturam, & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse

Paulus,

Paulus, sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ego, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus, supra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ scriptores ediderunt; & de singulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certa nulla est. Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint, cum jam supra ostenderimus, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo autem possint, quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objecto. Neque magis audiendi sunt, si qui dicant, dogmata quædam

Solutio objectionis quasi his libris contineantur impossibilia

Aut ἀρατιονε dissona.

dam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum, ingenio, eruditione, sapientia, valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines, pertingere; posse eum etiam post hanc vitam præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuũ cupiditatibus, cognationem esse inter homines ac proinde æquũ ut alii alios diligant; omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si de mentis suæ natura differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa,

illa, tantoque supra nos posita mente definire aliquid cupientibus? Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo. Iam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sunt, quæ in libris novi fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne asseritur quidem, Deum quicquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora aliter imperatum, aut permissum fuit, id his libris nō obstat, cum in talibus leges posteriores prioribus derogent. Solet à nonnullis objici, esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra, quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare: reperiet hoc quoq;

Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.

argumentis

argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis, aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, sive Judæos sumas, sive Græcos Philosophos, aut Medicos, sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, ut Platonem & Xenophontem; sed & eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet, cum soleant, qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare,

ut

ut ne in ſpeciem quidem quicquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos. Alius reſtat modus teſtimonii refellendi ex contrariis extrinſecus teſtimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, niſi forte eo referre quis velit dicta multo poſt natorum, & quidem talium, qui inimicitias adverſus Chriſtianum nomen profeſſi ſub teſtium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non eſt, multa habemus teſtimonia, quæ hiſtoriæ iſtis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jeſum cruci affixum, ab ipſo & diſcipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Feſto, Felice, de Johanne Baptiſta, de Gamaliele, de Hieroſolymorum excidio exſtant ſcripta luculen-

Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis: & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.

tissima Josephi edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, ut Phlegontis, tum & acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat de eo fidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, pleniſſimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est. Quid amplius opponi his libris possit, sane non video; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut ex scriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplarium diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo omnia exempla

Solutio objectionis de mutata scriptura.

empla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, cum qui id affirmet præsertim adversus scripturam diu latequè receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus libriſque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum con-

sonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium non est quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumserint, quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianum nomen per Europam, Asiam, & Ægyptum quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ versiones etiamnum extant. & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Iam vero habemus & scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora

tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuisset; quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui post diligentem inquisitionem hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt. Iam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut fiverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem

vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta sunto, qui si soli existarent, satis essent, unde veram religionem disceremus. Nunc cum Deo visum fuerit etiam Iudaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non absre erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic Davidis, & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phænicum Annales, Nabuchodonosori, & aliorum Chaldæorum regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. Qui Vaphres Ægypti rex Ieremiæ, Apries est Herodoto.

Pro auctoritate librorum veteris fœderis.

Iam

Iam Cyri, & successorum ejus ad Darium usque pleni Græcorum libri, Multaque alia ad Iudæorum gentem pertinentia adfert Iosephus in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, quæ ex Strabone, & Trogo supra attigimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pœne singulis testimonia extent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutative libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Iudæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: & ex his quoque post concessum à Cyro reditum multi in terris exteris subsederunt. Macedones in Alexandriam magnis

commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos dissjecerunt: plena Judæis erat Cyrenaica: plenæ urbes Asiæ, Macedoniæ, Lycaoniæ, etiam insulæ Cyprus, Creta, atque aliæ. Jam Romæ numerus eorum ingens vel ex Horatio, Juvenali & Martiali discatur. Tam dissitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod trecentis ferme ante Christum annis cura Ægypti regum Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX. dicuntur, versi sunt, ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summam eodem possiderentur: eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hierosolymitanum, id est semisyriacum translati sunt iidem libri, partim paulo ante, partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Josephus ad Vespasiano-

ſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium multi Hebræi erant, multi Hebræas literas addidicerant, quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Iudæis falſi fuiſſet admiſſum, in parte inquam inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas, cum eos ſumma religione deſcribere, ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco, & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Iudæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Iudæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide ſuum magiſtrum Ieſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Iudæorum majoribus jam olim

olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset, cavissent Iudæi post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si unquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER IV.

QUARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt, ostendit, summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere libris prioribus, quia veri demonstratio in se contineat erroris refutationem: sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Iudaismus, & Mahumetismus, præter

Refutatio specialior religionum à Christiana discrepantium.

præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis soleant opponere, non abs re fore, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant. Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint, ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid a quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint in ipsorum religione,

Ac primùm Paganismi.

Unum tantum esse Deum.

Mentes creatas bonas esse, aut malas.

Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.

religione, satis hinc apparet; quam ea nihil in se certi habeat: quantoque faecerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent; quod sapientis hominis esse officium, etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio. At vero non bonas, sed malas fuisse mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, sustulerunt, aut saltem omnibus modis se summo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum pœnas magistratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla esset religio alia tam ritibus dissona, quæ non in societatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca, sacra Romæ: soli Iudæi passim deridiculo erant, ut ex satyris & epigrammatis apparet, interdum & relegabantur: Christiani vero præterea

Malos spiritus adoratos à Paganis probatur, & ostenditur quam id sit indignum.

præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis, cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honeſtamque mentem non deceat, per ſanguinem humanum, per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos & ſaltationes plenas ſpurcitiæ, qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganiſmi tenebris obſitos. Imò quod eſt amplius, & olim fuerunt, & nunc ſunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur, ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atq; hoſtem tranſfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum,

rum, quia id à bonitate alienũ esset. Nam clementia ut justa sit, suos habet limites, & ubi scelera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neq; minus culpandum, quod metu adductos se dicant malis mentibus præstare obsequium: cum is qui summe bonus est, sit etiã summe communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod si est, sequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia sua, jus supremũ habeat, ita ut ab earum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat: quibus positis, facile colligitur, ei qui Deum summũ ac summę bonum faventẽ habeat, malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille boni alicujus causa velit pati, ut fiat. Neque verò à malis spiritibus quicquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit, quia malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, & hostium munera insidiæ sunt. Fuerunt & pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se aiunt: sed primum hic quoque cultus distinguendus notis conspicuis fuerat à summi Dei cultu: tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit, de quo

Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganismo.

quo nihil cultoribus constat, nec quicquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes. Ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Iupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, dum vitiis satis per se abblandientibus addit ex religione commendationem. Vetustior isto fuit cultus astrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, terræ: ne ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris si quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet, cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi; imo contrarium satis aperte colligitur ex motu non vario, qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam, sed rato atque præscripto. Iam vere alibi ostendimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos: unde homo

Contra cultum exhibitum astris & elementis.

mo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem, parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſæ pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur. Illud vero indigniſſimum, quod & ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim. Quamquam enim in quibuſdam aliqua ſe oſtendit quaſi umbra intelligentiæ; ea tamen ipſa nihil eſt, ſi ad hominem ſpectetur, cum nec internos conceptus diſtinctis vocibus ſcripturaque explicent: neque opera diverſorum generum faciant, neque ejuſdem generis opera diverſo modo, multo minus numerorum, dimenſionum, cœleſtiumque curſuum cognitionem aſſequantur. Contra vero homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui, partim etiam ſub leges ſuas ſubigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime ſunt noxia, utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus: hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem, ſitumque partium ſpeculatur, & tum

Contra cultum animantibus mutis exhibitum.

ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis recte conſideret, tantum abeſt, ut pro diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quendam ſub ſummo Deo conſtitutum arbitrabitur. Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut ſcæva illa Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies. Fortuna bona ſimilitudo eventus cum hominis deſiderio: affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt, ſed voluntatis tanquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem prudentia, in periculis ſubeundis fortitudo, in abſtinentia alieni juſtitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates quædam

Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantia non ſunt.

quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod ſæpe & malis contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervarique poſſunt. Solent à Paganis ad religionis ſuæ commendationem miracula adferri: ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planeque conficta rejiciunt. Quædam quæ facta dicunt, contigerunt in receſſu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falſa rerum ſpecie per aſtus ſacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum ſui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, ſi quis

Solutio objectionis Paganorum ſumpta à miraculis apud ipſos.

apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere divinam, id est omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent, Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent dissita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet, tum inde etiam, quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiæ indicium, quod in amorem sæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injurioso, cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium inter-

interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem, unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco vitium esse redditum, factum id est ut his hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipiscereturr: lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, quæ cum religione nihil haberent commune. Eadem ferme omnia aptari possunt, & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homi- *Et ab oraculis.*

nes, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omnisçia mente profectum, cum aut talia sunt, quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, sicut medici quidam venturos morbos prædixerunt, aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta ex Sybillinis carminibus depromta, quibus ille id nesciens Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sybillinis erat, pro rege agnoscendum, qui vere rex noster esset, & ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. Apollinis oraculum

culum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, pugilibus decreti honores divini, pellecti homines in amores etiam non legitimos, ad mala lucra captanda, ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent. Tum verò ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio, eo quod ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum, aut Mahumetistiarum, videbis paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imò docent historiæ etiam illis temporibus, cùm imperatores aut vim & supplicia, ut priores,

Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.

ores, aut eruditionem & ſolertiam, ut Iulianus, adhiberent, ad ſuſtentandam religionem paganicam, indies ei aliquid deceſſiſſe, non oppoſita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Ieſus habebatur) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Chriſti legem docentium, non donis. (pauperes quippe illi erant) non ulla aſſentatione, cum contra omnia commoda ſpernenda, nihil non adverſi ejus legis cauſa ſubeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganiſmi imbecillitas, cum talibus auxiliis deſtructus ſit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit ad illam doctrinam, ſed & ipſi Spiritus ad Chriſti nomen exceſſerunt, è corporibus, compreſſerunt vocem, & interrogati de ſilentii cauſa dicere ſunt coacti, nihil ſe poſſe, ubi Chriſtus invocaretur. Fuere philoſophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujuſq; aſtris aſcriberent. Sed ipſa, quã iſti ſcire ſe profitentur, ſideralis ſcientia tã diverſis ſub normis traditur, ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipſum certi eſſe nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali neceſſitate cauſarum ſequuntur, ſed de his, qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita ſuapte vi libera eſt,

Reſponſio ad id quod religionis ortus & interitus aſtrorum efficacia aſcribitur.

ut

ut nihil ei neceſſitatis extrinſecus imprimi poſſit. Quod ſi ex impreſſione tali neceſſario ſequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, quam ſentimus ipſi, fruſtra eſſet data, omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas ſublata, cum neque culpa neque meritum eſſe poſſit in eo, quod plane ſit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis mal æquę-dam ſint ſi certa neceſſitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœleſtibuſq;corporibus vim talem Deus attribuerit, jam ſequetur Deum qui perfectiſſime bonus eſt, malitiæ moralis veram eſſe cauſam, & cum lege poſita profiteatur ſe deteſtari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inſeruerit ipſis rebus, velle eum duo quæ inter ſe ſunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulſu. Probabilius ab aliis dicitur, aſtrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora noſtra contingi, & qualitates quaſdam imbibere, qnæ plerumque in animo excitent reſpondentes ſibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obſequi ſæpe. Verum hoc ita conceſſum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus

mus quæstionem. Nam Christi religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam religionem susceperunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adversus corporis contagium, fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus. ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem religio jam per mille sexcentos annos durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu. Eo verò minus pagani habent, quo Christianam religionem oppugnent, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant, ita ut inter paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra religio habet universa: utpote religionem non in ritibus, sed in animo esse

Ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus paganorũ. & si quid in ea est difficile creditu, pari apud paganos reperiri.

esse positam, adulterum esse etiam qui adulterium committere voluit, non reponendam injuriam, uni marito unam uxorem jungendam, fœdus matrimonii debere esse perpetuum, hominis officium esse homini cuivis benefacere, præsertim egenti: juramento quantum fieri potest abstinendum: contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur, quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus divinam naturam distinguit in patrem; mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, Julianus tantus Christianorum hostis credidit, & exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit, at quæ de diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum

rum dixere. Plato de Republica 11. quasi præscius, ait ut vere justus exhibeatur, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro sceleſto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut existaret, aliter obtineri non poterat.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER V.

QUALE eſt, quod ex obſcuro ſpecu enitentibus paulatim ſe oſtendit inter lucem tenebraſque medium, talem ſe nobis ex denſa Paganiſmi caligine gradum moventibus Judaiſmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos averſi audiant. Cognitum nobis, eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos ſuos, inviſere ſolebat; ex eadem gente natum Meſſiam, & primos Chriſtianiſmi doctores, ipſorum eſſe arborem, cui nos ſumus inoculati, cuſtodes eſſe ipſos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipſis veneramur, ac cum Paulo ſuſpiria pro ipſis ad Deum emittimus,

Refutatio Judaiſmi incipiens ab allocutione ad Judæos.

mus, orantes ut quam primum veniat illa dies, cum ablato velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sint complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum qui alienigenæ sumus, quilibet Hebræi viri penulam apprehendet rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi. Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum, qui vidissent proficisci. Sic ab Elisæo auctum apud viduam oleum, purgatum subito à mala scabie Syrum, hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi, non aliam sane ob causam quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. De Eliæ vero in cœlum raptu unius Elisæi, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cœlum duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ: de Christo

Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.

post

poſt mortem in terris viſo multo plures: quæ ſi vera ſunt, verum ſit neceſſe eſt & Chriſti dogma: planeque nihil à Judæis pro ſe adferri poteſt, quod non & nobis pari, aut potiori jure poſſit aptari. Sed ut teſtimonia omittamus, res prodigioſas à Chriſto factas, ipſorum Thalmudiſtarum & Judæorum confeſſio eſt: quod ipſum ſufficere debet. Neque enim poteſt Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis. At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia ſupra jam refutata eſt, eo quod ubi Chriſti dogma innotuit, omnis poteſtas Dæmonum confracta eſt. Quod addunt aliqui, didiciſſe Jeſum in Ægypto magicas artes, ſpeciem veri multo minorem habet, quam ſimilis Paganorum adverſus Moſem accuſatio, quam apud Plinium, & Apulcium videmus. Nam fuiſſe Jeſum unquam in Ægypto, non conſtat, niſi ex diſcipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediiſſe. At Moſem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exigiſſe, & ipſius, & aliorum narratione certum eſt. Sed & Moſem, & Jeſum, valide purgat hoc crimine lex utriuſque, tales artes diſerte

Solvitur, quod objiciunt facta hac miracula ope dæmonum.

diſerte vetans ut Deo inviſas. Tum vero ſi Chriſti, & ejus diſcipulorum tempore, uſquam aut in Ægypto, aut alibi, exſtitiſſet ars ulla magica, qua poſſent ea fieri, quæ de Chriſto prædicantur, muti omnes ſubito ſanari, claudis greſſio, cæcis viſus dari, Imperatores Tiberius, Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendiſſent. Et ſi verum eſt, quod tradunt Judæi, ſenatores magni ſynedrii gnaros fuiſſe magicarum artium, ut reos poſſent convincere, ſane cum iidem Jeſu inimiciſſimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula creſcenti invidentes, aut opera ſimilia ex eadem arte edidiſſent ipſi, aut certis argumentis apertum feciſſent ipſius opera non aliunde proficiſci. Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jeſu aſſcribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo poſitum duo leones per mille & amplius annos cuſtodirent, quodque ab Jeſu ſublectum ſit, non mendaciter modo, ſed & impudenter confictum eſt: cum de illis leonibus, re maxime inſigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Joſephus quicquam prodant;

Aut vi vocum.

prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid compererint. Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVI. 11. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denuntians. Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur, an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, qui miracula faciat, credendum, extrà quàm si à veri Dei cultu abducat, quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos coli non docuit, sed contrà hoc tanquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos,

Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultū unius Dei, qui Mundi est opifex.

& Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: ad imperium Prophetæ, id est miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse mutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hyeme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas seorsim à Tabernaculo alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infan-

Solutio objectionis sumta ex discrepantia inter legem Mosis & legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.

infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere: cruſtulo eos ad diſcendum allicere. At ubi proceſſit ætas, corrigitur ſermo, inſtillantur virtutis præcepta, oſtenditur quæ ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſummè perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic David rebelli filio parci vult, maledicta in ſe jacta fert patienter. Dimiſiſſe uxores viri boni nuſquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo ſtatu par fuit quædam diſſimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus ſibi erat collecturus. Etiam præmia lege Moſis apertè propoſita ad hanc vitam mortalem ſpectant omnia: unde fatendum eſt, Jegem aliquam illa lege meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia, non ſub umbris, ſed apertè proponeret, quod lege

Christi factum videmus. Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Iesu coævi fuerunt, Iesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri, Circumcisus erat: cibis utebatur Judaicis: vestitu simili: purgatos scabie mittebat ad sacerdotes: paschata, & alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato, ostendit non tantum ex lege, sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare legum quarundam abrogationem, cum morte divicta in cœlum evectus, etiam Spiritus sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se potestatem regiam, in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium capite III. & VII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulò post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata

Ab Jesu interris observatam legem Moſis, nec poſt abolita niſi ea præcepta, quæ intrinſecâ bonitatem non habebant.

sublata est, nihil continebat sua natura honestum: sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent, omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus, & ab initio statim, non postquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Iob, Abraham, Isaac, Iacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam, neque eo minus acceperunt testimonium & suæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in se. Neque Moses socerum Iethronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est, neque Ionas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos scribunt, ob eos non susceptos reprehendunt, cum peccata ipsorum satis exactè enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, sive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Iudæi, sive ad experimentum obedientiæ, sive ad rerum futurarum significationem introducta. Quare non magis mirandum est, ea aboleri potuisse, quam si quis

Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quicquam adferri poteſt, quo probetur, Deum ſe adſtrinxiſſe, ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua, eadem voce utuntur ſæpe & homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent, non eſſe annalia, aut certis temporibus puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iiſdem rebus conſtitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria quamdiu in locis diſertis ageret populus, alia adſtricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa diſtinguat, perpetua vocat, quo intelligi poſſit, non debere ea uſquam, aut unquam intermitti, niſi Deus contrariæ voluntatis daret ſignificationem. Quod loquendi genus cum omnibus populis ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſcjant in lege ſua jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à jubilæo ad Jubilæum: Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promiſſio

promiſſio apud Prophetas Hebræos exſtat, ut Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum ſe pactum initurum, quod ipſis mentibus ſit inſcripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum: quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam ſublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quanquam ſufficiant, euntes per partes ſingulas ſublatæ legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent. Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo juſſa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuiſſe appetentes, ita ut ſatis cauſæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falſorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum poſteri plus æquo hæc æſtimarent,

Ut ſacrificia quæ nunquam per ſe Deo placuerunt.

ſtimarent, tanquam per ſe Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehenſi ſunt per Prophetas., *Sacrificiorum cauſa*, inquit Deus apud Davidem Pſalmo, qui eſt apud Hebræos quinquageſimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocauſta alia ſuper alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis ſeptis. Nam certe quicquid animantium per ſaltus paſcitur, aut per montes errat, meum eſt. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut ſi eſurirem, nihil opus eſſet mihi te convenire; mihi inquam, cujus eſt hoc Univerſum, & quicquid in eo conſpicitur. Putaſne veſci me carne pingui, aut bibere hircorum ſanguinem? imo laudem Deo ſacrificia, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui ſacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri eſſent. At aliud docent quæ attulimus verba, rem ſcilicet per ſe nihil habere Deo gratum. Et ſi ſeriem totam Pſalmi conſideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi populo mi:* hæc docentis ſunt. Poſtea finitis, quæ attulimus, ut fieri ſolet, ad impios ſermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.*

Eundem

Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam ô Deus non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens, aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam, quod velis, quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam, ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. I. Sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus, & adipis quamvis pinguissimi. Nec amo sanguinem sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia imputaretis?* Apud Jeremiam vero VII. locus est huic geminus, & ejus interpres.

Sic

Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi, aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum: ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura. Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocaustа.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis armiculis, respondet Deus, *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihique gratum. Nimirum ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit, populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione in illis posuerit potissimam

tissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari: quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset. Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psal. CX. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. XIX. dicit, altare visum iri in Ægyptó, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi non minus, quam Israëlitæ munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sint sacerdotes, & Levitæ, quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde,

adde, quod apud Malach. cap. 1. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabriels Angeli de Christo oraculum referens: *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia, cum jam per annos amplius mille sexcentos patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, qui sint quibus sacra facere fas sit. Quod de sacrificiorum lege ostendimus idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluvium, Noæ, ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi, quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Iacobum transiit. Sed cum postea populus in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, seu quod illa potissimum

Item ciborum discrimen.

tissimum, Ægyptii diis suis offerrent & ex illis aruspitium facerent, seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ Deuteronomii XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, incolis autem liceret, quos quidem incolas Iudæi omnibus officiis tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum. Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Iam verò propheta Ieremias XVI & XXIII capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, istius beneficii memoriam ita obscurent,

ut

ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse, tanquam his bene observatis non magni ducenda essent quæ de cætero peccarentur. Unde Ieremiæ cap. 1. Deus ait se calendas ipsorum, & dies festos faltidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de sabbato, præceptum recordandi Exod. xx. 8. & præceptum observandi Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi. Præceptum observandi situm est in exacta abstinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Iacob; quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi, quod post exitum ex Ægypto perpetuo

petuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata est exacta illa sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannæ Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de sabbato redditur liberatio ex Ægypto Deut. v. 21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, hac lege obstrictos fuisse etiam incolas, quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israëlitas, ut Exodi xxxi. 13. 16. Jam verò, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete sabbati, fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu

aliarum

aliarum legum, quod nunc contra se habet; Nam circumcidi infantes recte in sabbato constat: sicut & stante Templo victimæ sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum aiunt. ad imperium Prophetæ recte opus fieri sabbato, quod probant exemplo captæ Hierichontis, die sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à sabbato ad sabbatum, à novilunio ad novilunium. Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquor, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ, terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Cananeam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu inquam & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus

Circumcisionē quoque externam.

tellexímus in hujus fœderis locum ſucceſſurum fœdus novum, & quidem commune populis omnibus, quam ob cauſam ceſſare etiam debuit neceſſitas illa notæ diſcriminatricis. Eſt & hoc manifeſtum, in præcepto circumciſionis contineri myſticam quandam & excellentiorem ſignificationem, quod oſtendunt Prophetæ, cum jubent cor circumcidi, quo ſpectant Ieſu præcepta omnia: quare & promiſſa circumciſioni addita ſimili modo neceſſe eſt ad majus aliquid referantur: nempe illud de poſſeſſione terreſtri ad revelationem poſſeſſionis verè æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Ieſum facta eſt: & de Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi, imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam, quod profecto non niſi per Evangelium contigit. Mirum autem non eſt, umbras deſtinati operis auferri opere impleto. Dei vero gratiam huic ſigno adſtrictam non eſſe, ſatis hinc diſcas quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit, & toto tempore itineris per Arabum deſerta

omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante. Certe erat, cur magnas gratias agerent Iesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Iesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis sequi, quem vellent vivendi modum; ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Iudæis rejecta Iesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Iesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Iudæos convincendos sunt idonea. Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo cæteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, sed huic uni eximiè competente,

Et tamen in his quoque tolerandis facules fuisse Apostolos Jesu.

Probatio adversus Iudæos ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.

te, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum exspectant. Supereſt, ut de ea lite judicium quęramus in iis libris, quorum autoritatē pariter agnoſcimus. Daniel, cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neq; deceptus eſt ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante cap. IX. conſcriptū reliquit, poſt promulgatum edictum de inſtauranda urbe Hieroſolymorum non elapſuros annos quingentos, quin adeſſet Meſſias. Atqui in hunc diē elapſi ſunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adeſt is, quem Judæi exſpectant: nec quenquam alium nominare poſſunt in quem id tempus quadret: in Ieſum autē, tam bene convenit, ut magiſter Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præceſſit, aperte jam tum dixerit, non poſſe ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Meſſiæ à Daniele ſignificatū. Cū hac tēporis nota congruit altera, quam ſupra attigimus, de imperio in omnes nationes dando divinitus, poſtquā Seleuci & Lagi poſteritas regnare deſiiſſet, quarū poſterior in Cleopatra deſiit, non multo antequam Jeſus naſceretur. Tertia nota eſt dicto cap. IX. apud Danielem, quod poſt Meſſiæ adventum exſcindenda

Oſtenditur eum jam venisse ex præſignificatione tēporis.

ſcindenda eſſet urbs Hieroſolyma, quod de excidio urbis vaticinium ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem: unde ſequitur, tempus Meſſiæ adventui præſtitutum jam tum præteriiſſe. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. 11. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jeſum Joſedecim Pontificem Maximum mœſtos, quod viderent excitatum à ſe templum non reſpondere magnitudini prioris templi, ſolatur hoc promiſſo, futurum ut major honos illi Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poſſe hiſtoria horum temporum in ſacris literis, & apud Joſephum, collata cum ea, quæ eſt de templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magiſtri annotant duas maximas dotes defuiſſe Templo poſteriori quæ priori adfuerant, conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis judicem & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc poſterius priori præſtitutum ſit, ibi quidem breviter oſtendit Deus, cum pacem ſuam, id eſt gratiam & benevolentiam, in eo templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum dicit: Latius autem exſequitur Malach. cap. III.

Ecce

Ecce mittam angelum meum, qui viam meam præparabit. Brevi veniet in templum suum (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) *Dominus ille, quem vos desideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ vestræ.* Venire ergo debuit Messias stante Templo secundo, quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exspectandum Messiam, ut multi Herodem, alii Judam Gauloniten, alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent. Sentiunt se premi his argumentis de Messiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quo minus promisso tempore adveniret. Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, ob plurima & maxima populi peccata

(Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.)

urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, ut corruptissimo seculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret. unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ac peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare isch copher, hoc est placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id quod præcise ei morbo erat destinatum. De eo, quod dicimus, adveniisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium, aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent, se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas dispersi redirent in patriam, ut videre

Ita ex statu præsenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.

est,

est, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. & Nehemiæ i. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Iudæi patria carent, Templo carent, & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie quod ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet, quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, passus est exsilium, sed non diutius annis septuaginta, atque interea non omisit Deus per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, indicato etiam ejus tempore. At nunc, ex quo semel ejecti patria sunt, manent contempti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas, & ridicula dogmata delapsi sunt, quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit, conferre, aut iis præferre etiam.

Nam quæ ibi leguntur de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, de Behemotho & Leviathane, multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: Deum vero & precibus, & jejuniis certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit ipsi dicant, aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt. Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam,

Probatur Jesus esse Messias ex hoc quod Messiæ prædicta fuerunt.

siam se dixit, & doctissimis quibusdam imposuit, Barchochebæ sectatores se profitentur. At Iesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Iesu evenisse credimus, cum de aliis ne attenderentur quidem: quale est, quod ex Davidis fuit posteritate, quod ex virgine natus est, edocto ea de re coelitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, quod natus est Bethlehemi, quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex Davidis, Esaiæ, Zachariæ, Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Iudæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: per ipsum collapsuros cultus falsorum deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Iesu adventum sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi

ceperunt,

cœperunt, nec singuli tantùm homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Iudæorum Rabbinis debentur, sed Iesu discipulis eorumque successoribus: ita populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Iacobum prædictum fuerat Gen. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Iudæ, venturum Silo, quem Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, cui parituræ essent etiam exteræ gentes. Opponi hic à Iudæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: sed quæ adducunt obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum Iesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus, quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda opus sæpe est Dei, quibusdam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si

Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.

cui

cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exsilio, aut alioqui circa Jesu tempora exstiterunt, cum his, qui scripserunt, postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit, inveniet explicationes novas repertas partiũ studio, cũ olim receptę essent aliæ quæ cum Christianorũ sensu satis conveniebãt. Multa in sacris literis non ex proprietate verborũ, sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant; ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei os, aures, oculi, nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguibus infantem, montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus, aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite, & sine conditione promissa,

si

si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem sæculorum. Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero cum in sacris literis passim dicat Deus, erigi à se humiles, & superbos sterni. Jacob extra se nihil præter baculum ferens Iordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, cùm ei in rubo Deus apparuit populique sui ductum ei mandavit. David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum lætum pauperibus nuntium, non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpè à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, ut Lothus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est exemplo Abelis parricidio enecti, Esaiæ dissecti, Macchabæorum fratrum cum matre ad mortem excru-

Et ad id quod opponitur de humilitate & morte Jesu.

excruciatorum. Ipſi Iudæi pſalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba ſunt: *Dederunt ſervorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu ô Deus amas, beſtiis: ſanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hieroſolymorum: nec quiſquam fuit, qui eos ſepeliret*, & quæ ſequuntur. Ipſum vero Meſſiam deluiſſe per ærumnas & mortem pervenire ad regnum ſuum, & ad poteſtatem ſummis bonis ornandi familiam ſuam, negare nemo poterit, qui ad iſta Eſaiæ verba capite LIII. animum volet attendere. *Quotuſquiſque credidit ſermoni noſtro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia ſurrexit ille, Deo aſpectante, tanquam tener ſurculus, tanquam herba ex ſolo arenoſo: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec ſi aſpiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectiſſimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes ſe ab eo avertebant: tanto erat deſpicatui, nulloque in pretio. Sed vere noſtros ille morbos pertulit, noſtra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depreſſum: ſed ob noſtra peccata vulneratus*

eſt,

est, attritus ob nostra crimina. Pœna quæ nobis salutem pareret ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eousque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen quia se constituit hostiam piacularem, videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait Deus, voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum

rum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, ubi inter praliatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis annumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtituit precatorem. Quis poteſt nominari aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo ſane. Quod autem recentiores Iudæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret, is ſenſus primùm plurimis ſacrarum literarum teſtimoniis repugnat, quæ clamant, Iudæis nihil mali accidiſſe, quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei ſcelera.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris eſt populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici; quod cum viderent quidam

dam posteriorum, duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Iosephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent; cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Iesu credimus, & verum esse res ipsa docet. Retinet multos à suscipienda Iesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Iesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum à quibus sæpe appellantur incircumcisi auribus & corde, populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, qui Iosephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër, obediebant: qui

Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.

qui panem cælitus missum fastidierunt, qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, qui Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, qui Zachariam, Iojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Iam vero Pontifices quod attinet tales fuerunt, qui Ieremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfeciſſent, nisi procerum quorundam obstetisset auctoritas: extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos, qui Iesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Iosephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, & tamen, ut ipse censet infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptarii manibus impositis, sed ex potentium nutu legi solerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia

tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt conspecto homine, qui sanctissima præcepta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. Sic Michæas ille, qui Iosaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. Eliæ Achabus objecit, plane ut Iesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. Ieremiæ quoque crimini datum. id quod Iesu, vaticinatio adversus templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Iudæi plerique exstituri essent Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, ex Iudæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus, & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item Messiam Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmen-

coagmentationem operis. Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Iudæi & dogma, & cultum Chriſtianorum, impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur quam Philoni Iudæo, qui ſæpe tria in Deo ſtatuit, & Dei rationem ſive ſermonem vocat Dei nomen, mundi opificem, neque ingenitum, ut eſt Deus Pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines? quem & Angelum ſive legatum univerſum hoc curantem & ipſe Philo, & Moſes Nehemanni filius appellat: aut Cabaliſtis, qui Deum diſtinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iiſdem, quibus Chriſtiani nominibus, patris, filii ſive verbi, & ſpiritus ſancti. Et ut id ſumam, quod apud omnes Hebræos maxime confeſſum eſt, ſpiritus ille, quo agitati ſunt Prophetæ, non eſt aliquid creatum, & tamen diſtinguitur à mittente: quomodo & illud, quod Schecina vulgo vocant: Iam vero in Meſſia habitaturam eam vim divinam, quam ſapientiam vocant, plurimi Hebræorum tradiderunt, unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias

Reſponſum ad objectionem, plures Deos à Chriſtianis coli.

Dei verbum dicitur: ſicut & auguſto illo Dei, itemque Domini nomine, Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios. Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis nos ſcilicet cultum Deo debitum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt Pſalmus II. & Pſalmus CX. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere etiam David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Iudæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit.

Et humanam naturam adorari.

competit, ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima & validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, i. e. est sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt Enochi quendam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, à quo venit hæc po-

Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.

testas Jesu, & ad quem reditura est, & cujus honori illa inservit. Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate, aut impium, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER VI.

SEXTUS liber Mahumetistis oppositus præfationis vice Dei judicia adversus Christianos ad ipsam usque Mahumetismi originem deducit: quomodo scilicet vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat, paulatim refrigescere cœperit, ex quo per Constantinum, & sequentes Imperatores, effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, mundo velut intruso in Ecclesiam: principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum etiã cum pace frui liceret: Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus: ac sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ

Refutatio Mahumetismi, origo ejus.

maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, & ex religione artem factam: cui deinde consequens fuerit, ut ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Iudaismo in ritibus collocari cœpit: & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, itemque in studio flagrante semel electarum partium: tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re pauciſſimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin ex ultimo Scythiæ ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profeciſſent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ

verbis

verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infesta Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima, quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile susscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum est. Hæc religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, credique sibi vult nulla inquirendi libertate, unde & librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantiâ, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed ut via

Expositio fundamenti Mahumetistarum, de non ingrediendo in religionē.

ad

ad æternam salutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim Deus inſeuerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt. Moſem à Deo miſſum, item Jeſum, & viros ſanctos fuiſſe, qui Jeſu diſciplinam primi propagarunt. Mahumetes ejuſque ſectatores fatentur. At in Alcorano lege Mahumetis multa narrantur plane contra quam à Moſe & ab Jeſu diſcipulis ſunt prodita. Ut ex multis unum ſumamus exemplum, Jeſum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediiſſe, conſpectumque à multis omnes Apoſtoli, diſcipulique Jeſu maximo conſenſu teſtantur. Contra docet Mahumetes, Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non poteſt, niſi dicat Mahumetes, quod & dicat, libros tum Moſis, tum diſcipulorum

Probatio adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſuorum Hebræorum, & Chriſtianorum: eoſque non eſſe corruptos.

rum Iesu, non quales fuerant manſiſſe, ſed corruptos eſſe. Sed hoc commentum jam ſupra à nobis libro tertio refutatum eſt. Certe ſi quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetiſtæ, idque ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro adferre pro integritate ſui libri ea argumenta non poſſent, quæ nos afferimus, de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno ſermone, cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cætera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ, Iohannis capite XIV. ubi de Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere, hanc ſcripturæ mutationem velintne factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, & in diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi cauſa:

causa: nemo enim scire poterat, quid docturus esset Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Iesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utriusque nihil scriptum fuisse, aut de Iesu dogmate, aut de Mahumetis. Doceret æquitas; pro Iesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes: pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent. Conferamus jam utriusque dogmatis ad juncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. Iesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus: ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, mens, sapientia: dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur. Iesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: Mahumetes diu raptor, mulierosus semper. Iesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulchro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat? Accedant utriusque

Ex comparatione Mahumetis cum Christo.

triuſque facta. Jelus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit, imo ſtatente Mahumete, etiam vitam mortuis. Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis. Secuti tamen ſunt, qui ei & miracula attribuerunt, at qualia? Nempe quæ aut arte humana facile poſſunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli ſunt teſtes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ ſui abſurditate refelluntur, ut de magna Lunæ parte in manicam ipſius delapſa, & ab ipſo remiſſa ad reddendam ſideri rotunditatem. Quis non dicat in cauſa dubia, ei legi ſtandum, quæ certiora pro ſe habet divinæ approbationis teſtimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi ſuſceperunt. Qui Jeſum legem amplexi ſunt, viri erant Dei timentes, vitæ ſimplicis: convenit autem Deo, ut tales neque ſermonum præſtigiis, neque ſpecie prodigiorum decipi patiatur. At qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni. Sequitur ut modum oſtendamus, quo religio utraque propagata eſt. De Chriſtiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus eſſe ex miraculis, non Chriſti tantum, eſt.

Eorum qui primi utrāque religionem receperunt.

Modorum, quibus ſex utraque propagata

tantum, sed & discipulorum, & qui eis succesſerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetiſmi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas, ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed religio illa, quo arma eunt, sequitur, armorum accessio est: nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum succesſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis semper prosperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hiſpania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis, eoque minus, quod arma eorum injusta sunt, cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam religionem, quod maxime est irreligiosum. Nam cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente

volente procedat. Voluntas autem docendo & ſuadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, ſed credere ſe ſimulat, ut malum vitet. Qui mali ſenſu aut metu extorquere aſſenſum vult, eo ipſo oſtendit, ſe argumentis diffidere. Rurſus autem hunc ipſum obtentum religionis ipſi deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe. Contendamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: inde diſcedendi licentia: hic maritus, quod ab uxore exigit, præſtat ipſe, & affigendum uni amorem exemplo ſuo docet: ibi aliæ ſuper alias mulieres, nova ſemper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culto fructus exſerat humano generi utiles: ibi eadem in circumciſione, aliiſque rebus per ſe mediis vim ſuam prope totam conſumit: Hic temperatus ciborum vinique uſus permittitur: ibi vetitum ſue veſci, bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus eſt ad animi

Præceptorum inter ſe.

&

& corporis bona cum modo sumptum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.

Offendi se aiunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo asscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: gestari in sella, & his similia. Nos vero cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse cum eum verbum Dei dicit: verbum enim ex mente sua quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente natus est, quod in cœlum evectus Dei potestate, quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse, & debere.

Absurda plurima in libris Mahumeticis.

At contra in scriptis Mahumeticis quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui.

eloqui. Talis est fabula de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis sollenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi, & ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam atque eam esse stellam Veneris. Talis illa de mure in nave Noæ nato ex elephanti stercore: contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime de morte in aretem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio sit stabulaturus: & de epulis in vita altera excernendis per sudorem, deque mulierū gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Evangelii lux ipsos circumfulgeat. Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum ut puras manus elevent ad Deum illum, qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo: cum certa fiducia eum curam nostri gerere, cum, nisi ejus permissu, ne

Peroratio ad Christianos qua ex occasione antedictorum officiis sua admonentur.

passer quidem cadat: ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. Confidant non Deo tantum Patri, sed & Iesu: quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate, vitam componunt. Monentur deinde sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: sed ad ferendum animum paratum obsequio id si fiat, nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent: atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: primùm in cultu falsorum Deorum, qui nihil sunt, nisi vana nomina, quibus mal

dæmone

dæmones utuntur, ut nos à veri Dei cultu avertant: quare non posse nos eorum sacris participare, ita, ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: secundo in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate, dictatam, unde Christianos longissime abesse oporteat, qui non tantum Paganis præstare multum debeant, sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cæleste regnum perveniatur. Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, observationem mandatorum Dei novum opificium, fiduciam in diligendo efficacem; unde agnoscantur veri Israëlitæ, mystici Judæi, hoc est Dei laudatores. Ciborum discrimina, sabbata, dies festos, umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe olim quidem Deum multis va-

riisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse cum nos compellare per filium suum, rerum omnium dominum, splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, qui suo imperio agit ac fert omnia, & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, dignitatem supra Angelos consecutus est: quo proinde legis auctore, nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione nos in memoriam arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; pro galea, qua quod infirmissimum est tegat spem æternæ salutis: pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: omnes Christianos in idem nomen baptizatos

quare

quare non debere inter ipsos sectas esse & scissuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggeruntur dicta illa Apostolica, sapiendum temperanter, pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est: si qui minus omnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem, ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant: si qui intelligentia præstant cæteris, par esse, ut & studio erga cæteros excellant: hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, exspectandos donec & ipsis Deus veritatem latentem aperiat: interim, de quibus constat, retinenda, & opere implenda. Nam ex parte sciri: venturum illud ævum, quo omnia certissima cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, ne inutile detineant talentum sibi concreditum: sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones, sed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Postremo loco reversa, unde exierat, ad lectores populares oratio obsecrat eos, si quid hic boni est, deo agant Deo gratias: si quid minus placeat,

rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

* * *

FINIS.

ANACEPHALÆOSIS EORUM, QUÆ SINGULIS QUIBUSQUE Libellis ab Auctore in hoc Opere de Veritate religionis Christianæ, tractantur.

LIB. I.

I. Occasio operis Pag. 7
II. Probatur Deum esse 8
III. Deum esse unum 12
IV. In Deo esse omnem perfectionem 13
V. Et quidem infinitam 14
VI. Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, & omnino bonum ibid.
VII. Deum esse causam omnium 15
VIII. Occurritur objectioni de mali causa 20
IX. Contra eos disseritur qui duo principia statuunt 21
X. Asseritur universum a Deo regi ibid.
XI. Etiam sublunaria
Etiam singularia 22
XII. Quod demonstratur ex conservatione Imperiorum ibid.
XIII. Et ex miraculis 23
XIV. Præsertim autem apud Judæos quibus fides astruitur ex duratione religionis 24
XV. Item ex Mosis veracitate & antiquitate. 25
XVI. Et

XVI. *Et ex testimoniis extraneorum* 26
XVII. *Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus, & argumentis aliis* 34
XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.* 35
XIX. *Et quod tanta sit scelerum licentia* 36
XX. *Ita ut sæpe opprimantur boni.* 37
XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus* 38
XXII. *Quod confirmatur traditione* ibid.
XXIII. *Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet,* 39
XXIV. *Multæ faveant.* 40
XXV. *Unde consequitur, finem hominis esse felicitatem post hanc vitam* 41
XXVI. *Ad quam comparandam, indaganda est vera Religio*

LIB. II.

I. VT probetur titulum veræ Religionis competere Christianæ Religioni, ostenditur Jesum vixisse. PAG. 42.
II. *Item eundem morte ignominiosa affectum* ibid.
III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus* 43.
IV. *Ostenditur ejus adorationis causam aliam esse non potuisse, quam miracula ab ipso edita.* ibid.
V. *Atque hæc miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ potentiæ asscribenda, sed omnino à solo Deo profecta esse* 45.
VI. *Probat auctor, de ipsius Jesu resurrectione constare testimonii fide dignis* 47.
VII. *Solvit objectionem sumtam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis* 51.
VIII. *Docet resurrectione Jesu posità, evinci dogmatis*

matis veritatem 52.
XX. Ostenditur Christianam religionem præstare aliis omnibus ibid.
X. Idque a præmii propositi excellentia 53
XI. Hinc solvitur obiter objectio inde sumta, quod dissoluta corpora restitui nequeant 56
XII. A præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum: 58
XIII. Circa ea humanitatis quæ proximo debemus, etiam læsi 61
XIV. Circa maris & feminæ conjunctionem 62
XV. Circa usum bonorum temporalium 64
XVI. Circa jusjurandum: 66
XVII. Circa facta alia ibid.
XVIII. Occurritur objectioni sumtæ ex controversitis quæ sunt inter Christianos 67
XIX. Probatur porrò præstantia religionis Christianæ, ex præstantia ipsius magistri 68
XX. Ex admirabili propagatione hujus religionis 71
XXI. Præcipuè si consideretur infirmitas ac simplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt 72
XXII. Et maxima impedimenta quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut a profitenda deterrerent 74
XXIII. Obiter respondetur his qui plura aut validiora argumenta requirunt. 77

LIB. III.

I. ASseritur auctoritas librorum Novi Fœderis PAG. 80
II. Docetur libros qui nomina præscripta habent, eorum esse, quorum nomen præferunt 81

III. *De libris olim dubitatis sublatam esse dubitationem* 82
IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem æqualitate scriptorum* 83
V. *Probatur hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum quæ scribebant* ibid.
VI. *Et quia mentiri nolebant* 85
VII. *Astruitur quoque inde scriptoribus fides, quod miraculis illustres fuerint* 86
VIII. *Et in scriptis eorum multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata esse.* 88
IX. *Tum etiam ex cura, quam decebat a Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur* ibid.
X. *Solvitur objectio, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint* 89
XI. *Refutatur objectio quasi his libris continentur impossibilia* 91
XII. *Aut à ratione dissona* ibid.
XIII. *Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter se repugnantia continentur* 93
XIV. *Solvitur alia ex testimoniis extrinsecis: ubi ostenditur ea magis esse pro his libris* 95
XV. *Denique solvitur illa de immutata scriptura* 96
XVI. *Probatur denique auctoritas librorum Veteris Fœderis.* 100

LIB. IV.

I. REfutatur specialiter religiones à Christiana discrepantes 105
II. *Ac primum quidem Paganismus, ostenditurque unum tantum esse Deum. Mentes vero creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*
III. *Probatur malos spiritus à Paganis adoratos,* &

& quam id sit indignum 107
IV. Disputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganismo 109
V. Contra cultum astrorum, & elementorum, 110
VI. Contra cultum brutorum animantium 111
VII. Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiæ non sunt 112
VIII. Solvitur objectio Paganorum, sumpta à miraculis apud ipsos 113
IX. Et ab oraculis 115
X. Rejicitur Paganica religio ex eo quod sponte defecerit, simulac humana auxilia defuerunt. 117
XI. Respondetur iis qui ortus & interitus religionis astrorum efficaciæ asscribunt 118
XII. Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Paganorum: ac si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri. 120

LIB. V.

I. IUdaismus refutatur Pag. 123
II. Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis 124
III. Solvitur quod objiciunt miracula hæc facta ope Dæmonum 125
IV. Aut vi vocum 126
V. Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est 127
VI. Solvitur objectio sumpta ex discrepantia quæ est inter legem Mosis & Jesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse lege Mosis. 128
VII. Ab Jesu in terris observatam fuisse legem Mosis, & nulla alia præcepta postea fuisse abolita,

lita, nisi ea, quæ intrinsecam bonitatem non habebant 130
VIII. Ea fuisse Sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerant. 133
IX. Item ciborum discrimen 138
X. Et dierum 139
XI. Ac Circumcisionem externam 142
XII. Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu 144
XIII. Argumentum sumitur contra Judæos ex eo, quod in confesso sit promissum eximium Messiam ibid.
XIV. Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis 145
XV. Solvitur id, quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi 147
XVI. Item ex statu præsenti Judæorum collato cum his, quæ lex præmittit 148
XVII. Probatur Jesum esse Messiam ex his, quæ de Messia prædicta fuere 150
XVIII. Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta 152
XIX. Item quod opponitur de humili statu & morte Jesu 154
XX. Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt 158
XXI. Respondetur ad objectionem plures Deos a Christianis coli 161
XXII. Item humanam naturam adorari 162
XXIII. Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis 164

LIB. VI.

I. REfutatur Mahumetismus & breviter ejus origo indicatur 165
II. Ever-

II. *Everruntur fundamenta ejusdem Mahumetismi, quod non liceat ibi in religionem inquirere* 167
III. *Agitur adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum, probaturque eos non esse corruptos* 168
IV. *Comparatur Mahumetes cum Christo* 170
V. *Item facta utriusque* ibid.
VI. *Illi etiam, qui primi utramque religionem receperunt* 171
VII. *Modi itidem, quibus lex utraque propagata est* ibid.
VIII. *Denique præcepta inter se* 173
IX. *Solvitur id quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio* 174
X. *Recensentur absurda plurima ex libris Mahumetisticis* ibid.
XI. *Peroratio totius operis attexitur ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.* 175

FINIS.